

ΤΕΧΝΗΤΗ ΝΟΗΜΟΣΥΝΗ ΚΑΙ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ

Σέ ένα από τά πιό σπουδαία κείμενα τῆς πατερικῆς γραμματείας, τό «Περί κατασκευῆς τοῦ ἀνθρώπου»¹, ὁ Ἅγιος Γρηγόριος Νύσσης μᾶς περιγράφει ἕνα πολύτιμο στοιχεῖο τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξῆς, πού εἶναι ἡ ἐλευθερία, δῶρο τοῦ Θεοῦ κατά τή δημιουργία μας. Ἡ ἐλευθερία εἶναι ἕνα ἀπό τά στοιχεῖα τῆς εἰκόνας τοῦ Θεοῦ μέσα μας. Γιά τόν Ἅγιο Γρηγόριο ἡ εἰκόνα τοῦ Θεοῦ δέν βρίσκεται στό σῶμα, τό ὁποῖο εἶναι φθαρτό καί μεταβαλλόμενο, ἀλλά στήν ψυχή. Ἡ ψυχή τοῦ ἀνθρώπου «ἔχει τήν τελειότητα μέ τό νά εἶναι νοερή καί λογική»². Ὁ Ἅγιος κάνει ἀντιδιαστολή μέ τήν ψυχή τῶν δημιουργημάτων, ἡ ὁποία ἔχει τήν θρηπτική ἐνέργεια, τήν δυνατότητα διακυβέρνησης μέ τήν αἰσθητική δύναμη, «χωρίς νά μετέχουν οὔτε ἐκεῖνα στήν αἰσθητική, οὔτε αὐτά στή νοερή φύση»³. Ἐπομένως, «καθετί πού δέν εἶναι καί νοερή καί λογική ψυχή, μπορεῖ μέν νά ἔχει τήν ὁμωνυμία μέ τήν ψυχή, ἀλλά δέν εἶναι πραγματικά ψυχή, παρά μόνο κάποια ζωτική ἐνέργεια, πού γίνεται αἰσθητή μέ τήν ὀνομασία τῆς ψυχῆς»⁴. Μόνο ὁ ἄνθρωπος ἔχει τήν πραγματική ψυχή καί γι' αὐτό, κατά τόν Ἅγιο Γρηγόριο, ἐνῶ «ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἕνας μικρός κόσμος»⁵, ἐντούτοις τό μεγαλεῖο του βρίσκεται «ὄχι στήν ὁμοιότητά του πρὸς τόν κτιστό,

¹ βλ. Ἁγίου Γρηγορίου Νύσσης, *Περί κατασκευῆς τοῦ ἀνθρώπου*, κείμενο-εἰσαγωγή-μετάφραση-σχόλια Ἀρχιμ. Παγκρατίου Μπρούσαλη, ἐκδ. ΤΕΡΤΙΟΣ, Κατερίνη 1992.

² «Οὔτω τοῖνυν καί τῆς ψυχῆς ἐν τῷ νοερῷ τε καί λογικῷ τό τέλειον ἐχούσης» (ὁ.π., 15,2, σσ. 132έπ.).

³ «Εἰ δέ τινα τῆς κτίσεως τίν θρηπτικὴν ἐνέργειαν ἔχει, ἢ πάλιν ἕτερα τῆ αἰσθητικῆ διουκεῖται δυνάμει, μίτε ἐκεῖνα αἰσθήσεως μίτε ταῦτα τῆς νοερᾶς μετέχοντας φύσεως» (ὁ.π., 15,1, σσ. 132έπ.).

⁴ «Πάν ὃ μί τοῦτο ἐστὶν ὁμόνυμον μέν εἶναι δύναται τῆ ψυχῆ, οὐ μὴν καί ὄντως ψυχή, ἀλλά τις ἐνέργεια ζωτική, τῆ τῆς ψυχῆς κλίσει συγκεκριμένη» (ὁ.π., 15,2, σσ. 132-134).

⁵ «Φασὶ γάρ μικρόν εἶναι κόσμον τόν ἄνθρωπον, ἐκ τῶν αὐτῶν τῷ παντί στοιχείων συνεσπικότητα» (ὁ.π., 16,1, σσ. 136έπ.).

τόν δημιουργημένο κόσμο, αλλά στο γεγονός ότι έχει δημιουργηθεί σύμφωνα με τήν εικόνα του Δημιουργού τῆς ἀνθρώπινης φύσης»⁶.

Καί συνεχίζει ὁ Ἅγιος: «Ὁ Θεός κατὰ τή φύση του εἶναι καθετί πού μπορεῖ νά χωρέσει ὁ νοῦς μας ὡς ἀγαθό. Ἦ, μᾶλλον, κι ἀπό κάθε ἀγαθό πού νοεῖται καί γίνεται καταληπτό, εἶναι ἀκόμη ἀνώτερος. Καί δέν δημιουργεῖ τόν ἄνθρωπο γιά κανέναν ἄλλο λόγο, παρά μόνο γιατί εἶναι ἀγαθός. Κι ἐπειδή εἶναι αὐτό πού εἶναι, κι ἐπειδή γι' αὐτό παρακινήθηκε νά δημιουργήσει τόν ἄνθρωπο, δέν θά ἔδειχνε μισοτελειωμένη τή δύναμη τῆς ἀγαθότητάς του, δίνοντας μέν ἕνα μέρος ἀπό τά προσόντά του, λυπούμενος δέ νά μεταδώσει καί τό ἄλλο. Ἀλλά ἡ τέλεια μορφή τῆς ἀγαθότητας βρίσκεται ἐδῶ ἀκριβῶς· στό νά δημιουργήσει διπλαδί τόν ἄνθρωπο ἀπό τήν ἀνυπαρξία, καί νά τόν καταστήσει ἐλεύθερο ἀπό τήν ἀνάγκη τῶν ἀγαθῶν. Ἐπειδή ὅμως εἶναι μεγάλος ὁ κατάλογος τῶν ἐπί μέρους ἀγαθῶν, δέν εἶναι εὐκόλο νά τόν περιλάβει κανείς σέ ἀριθμό. Γι' αὐτό, ἀφοῦ τά περιέλαβε ὅλα στήν περιληπτική λέξη, τά φανερώνει λέγοντας πῶς ὁ ἄνθρωπος δημιουργήθηκε σύμφωνα μέ τήν εικόνα τοῦ Θεοῦ. Κι αὐτό εἶναι τό ἴδιο μέ τό νά λέγει, ὅτι δημιούργησε τόν ἄνθρωπο νά ἔχει μετοχή καί κοινωνία σέ κάθε ἀγαθό. Γιατί ἄν ὁ Θεός εἶναι τό πλήρωμα τῶν ἀγαθῶν, κι ὁ ἄνθρωπος εἶναι εικόνα τοῦ Θεοῦ, ἄρα τό νά ἔχει τήν πληρότητα κάθε ἀγαθοῦ, ὁμοιάζει ἡ εικόνα μέ τό πρότυπο. Συνεπῶς ὑπάρχει μέσα μας ἡ ἔννοια κάθε καλοῦ, κάθε ἀρετῆ καί σοφία καί κάθε ἄλλο, πού νοεῖται ὡς πρὸς τό καλύτερο. Ἐνα δέ ἀπό ὅλα εἶναι καί ἡ ἐλευθερία ἀπό κάθε ἀνάγκη, καθὼς καί ἡ μί ὑποταγή σέ κάποια ὑλική κυριαρχία, ἀλλά νά ἔχει ἡ προαίρεση τήν ἐλευθερία σύμφωνα μέ τήν κρίση τῆς. Γιατί ἡ ἀρετή εἶναι πράγμα ἐλεύθερο καί θεληματικό, ἐνῶ ὅ,τι γίνεται ἀναγκαστικά καί μέ τή βία δέν μπορεῖ νά εἶναι ἀρετή»⁷.

⁶ «Ἄλλ' ἐν τίνι κατὰ τόν ἐκκλησιαστικόν λόγον τό ἀνθρώπινον μέγεθος; Οὐκ ἐν τῇ πρὸς τόν κτιστόν κόσμον ὁμοιότητι, ἀλλ' ἐν τῷ κατ' εἰκόνα γενέσθαι τῆς τοῦ Κτίσαντος φύσεως» (ὁ.π., 16,1, σσ. 137ἑπ.).

⁷ «Θεός τῇ ἐαυτοῦ φύσει πᾶν ὅ,τι πέρα ἐστι κατ' ἔννοιαν λαβεῖν ἀγαθόν, ἐκεῖνο ἐστι, μᾶλλον δέ, παντός ἀγαθοῦ τοῦ νοουμένου τε καί καταλαμβανομένου ἐπέκεινα ὧν, οὐ δι' ἄλλο τι κτίζει τήν ἀνθρωπίνην ζωὴν ἢ διὰ τό ἀγαθός εἶναι· τοιοῦτος δέ ὧν, καί διὰ τοῦτο πρὸς τήν δημιουργίαν τῆς ἡμετέρας φύσεως ὁρμήσας, οὐκ ἂν ἡμιτελή τήν τῆς ἀγαθότητος ἐνεδεῖξαιτο δύναμιν, τό μέν τι δούς ἐκ τῶν προσόντων αὐτῷ, τοῦ δέ φθονήσας τῆς μετουσίας· ἀλλά τό τέλειον τῆς ἀγαθότητος εἶδος ἐν τούτῳ ἐστίν, ἐκ τοῦ καί παραγαγεῖν τόν ἄνθρωπον ἐκ τοῦ μί ὄντος εἰς γένεσιν, καί ἀνευδεῖα τῶν ἀγαθῶν ἀπεργάσσεσθαι· ἐπεὶ δέ πολὺς τῶν καθ' ἕκαστον ἀγαθῶν ὁ κατάλογος, οὐ μέν οὖν ἐστὶν ἀριθμῷ ῥαδίως τοῦτον διαλαβεῖν, διὰ τοῦτο περιληπτικῆν τινι φωνῇ τά πάντα συλλαβῶν ὁ λόγος ἐσίμανεν, ἐν τῷ εἰπεῖν, κατ'εἰκόνα Θεοῦ γεγενῆσθαι τόν ἄνθρωπον· ἴσον γάρ ἐστι τοῦτο τῷ εἰπεῖν, ὅτι παντός ἀγαθοῦ μέτοχον τήν ἀνθρωπίνην φύσιν ἐποίησεν· εἰ γάρ πλήρωμα μέν ἀγαθῶν

Γιά τόν Άγιο ή ανθρώπινη θέληση κινείται, ρέπει πρὸς τὴν μεταβολή, ἐπειδὴ ἀκριβῶς εἶναι αὐτεξούσια καὶ ἐλεύθερη⁸. Ἐπομένως, ἐπειδὴ ἡ ἀνθρώπινη φύση ἔχει συγγένεια καὶ μὲ τὴν ἄλογη φύση, ἡ ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου νικεῖται ἀπὸ τὸν λογισμό, «ὁ ὅποιος σάν ἄλλος γεωργός, καλλιεργεῖ τὶς ἀφορμὲς τῶν παθῶν καὶ τὰ ἐπαυξάνει σε πολλὰ διὰ μέσου τῶν λίγων. Γιατί, συνεργαζόμενος ὁ λογισμὸς μὲ τὸ πάθος, ὀλοκληρώνει τὸ ἔργο, γιὰ νὰ γεννηθοῦν ποικίλα κι ἄφθονα ἄποτα»⁹. Ἡ κατάσταση αὐτὴ τῆς ἁμαρτίας δὲν καταργεῖ τὴν ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ὁποία, ὡς συστατικὸ στοιχεῖο τοῦ κατ' εἰκόνα Θεοῦ εἶναι ἀναφαίρετη ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο. Ἡ προαίρεση ὁμως τοῦ ἀνθρώπου εἶτε ἀπὸ τὴν ἐπίθεση τοῦ διαβόλου εἶτε ἀπὸ τὴν ἐπιλογή τοῦ ἰδίου παρασύρεται καὶ κάνει «πολλές φορὲς τὸ λογικὸ νὰ ἀποκτινώνεται, ὅταν συγκαλύπτει τὸ καλύτερο μὲ τὸ χειρότερο, μὲ τὴν ῥοπή καὶ τὴν τάση πρὸς τὸ ἄλογο. Ὅταν δηλαδὴ παρασύρει κανεὶς τὴν ἐνέργεια τοῦ νοῦ κι ἐξαναγκάζει τὴ σκέψη, νὰ γίνῃ ὑπηρετὴς τῶν παθῶν, τότε σημειώνεται κάποια μεταβολὴ τῆς ἀγαθῆς μορφῆς πρὸς τὴν ἄλογη, ἐπειδὴ ὀλόκληρη ἡ φύση μετασχηματίζεται πρὸς αὐτὴ τὴ μορφή»¹⁰. «Ἄν ὅμως ὁ λογισμὸς ἐξουσιάζει τὰ κινήματα τῆς ψυχῆς, τὸ καθένα ἀπὸ αὐτὰ ἀλλάζει καὶ μετατρέπεται σὲ μορφὴ ἀρετῆς. Κι ὁ μὲν θυμὸς γεννᾷ τὴν ἀνδρεία, ἡ δὲ δειλία τὴν ἀσφάλεια, κι ὁ φόβος τὴν ὑπακοή, τὸ μίσος τὴν ἀποστροφή πρὸς τὴν κακία, ἡ δὲ δύναμη τῆς ἀγάπης τὴν ἐπιθυμία πρὸς τὸ ἀληθινὸ καλὸ. Τὸ ὑψηλὸ φρόνημα ἀνεβάζει πάνω ἀπὸ τὰ πάθη καὶ διατηρεῖ τὴ διάνοια ἀδούλωτη ἀπὸ τὸ κακὸ. Αὐτὴ τὴ μορφή τῆς ἔπαρσης ἐξαιρεῖ καὶ ὁ μεγάλος Ἀπόστολος (Παῦλος), παραγγέλοντας συνεχῶς νὰ φρονοῦμε τὰ ἄνω (Κολ. 3, 1-2). Κι ἔτσι μπορεῖς νὰ ἀντιληφθεῖς ὅτι κάθε

τὸ Θεῖον, ἐκείνου δὲ τοῦτο εἰκὼν· ἄρα ἐν τῷ πλήρῃ εἶναι παντός ἀγαθοῦ, πρὸς τὸ ἀρχέτυπον ἢ εἰκόνα ἔχει τὴν ὁμοίτητα. Οὐκοῦν ἐστιν ἐν ἡμῖν παντός μὲν καλοῦ ἰδέα, πᾶσα δὲ ἀρετὴ καὶ σοφία καὶ πᾶν ὅ,τι περὶ ἐστὶ πρὸς τὸ κρεῖττον νοούμενον· ἐν δὲ τῶν πάντων καὶ τὸ ἐλεύθερον ἀνάγκης εἶναι, καὶ μὴ ὑπεξευχθῆναι τινι φυσικῇ δυναστείᾳ, ἀλλ' αὐτεξούσιον πρὸς τὸ δοκοῦν ἔχειν τὴν γνώμην· ἀδέσποτον γὰρ τι χρεῖμα ἢ ἀρετὴ καὶ ἐκούσιον, τὸ δὲ κατηναγκασμένον καὶ βεβιασμένον ἀρετῆ εἶναι οὐ δύναται.» (ὁ.π., 16,10-11, σσ. 144-146).

⁸ «Πρὸς ὅ,τι ῥέπει κατὰ τὸ αὐτοκρατέες καὶ αὐτεξούσιον τῆς ἀνθρωπίνης προαιρέσεως» (ὁ.π., 16,14, σσ. 148ἐπ.).

⁹ «Καθ' ἕνα γεωργῶντος τοῦ λογισμοῦ τὰς τῶν παθημάτων ἀρχάς καὶ δι' ὀλίγων εἰς πλῆθος ἐπαυξαντος· τὴν γὰρ παρ' ἑαυτοῦ συνεργίαν χρήσας τῷ πάθει, πολὺχουν καὶ ἀμφιλαφεῖ τὴν τῶν ἀτόπων γένεσιν ἀπειργάσατο» (ὁ.π., 18,3, σσ. 162ἐπ.).

¹⁰ «πολλάκις δὲ καὶ ὁ λόγος ἀποκτινοῦται, διὰ τῆς πρὸς τὸ ἄλογον ῥοπῆς τε καὶ διαθέσεως συγκαλύπτων τὸ κρεῖττον τῷ χειρόν· ἐπειδὴν γὰρ τις πρὸς ταῦτα τὴν διανοητικὴν ἐνέργειαν καθελκύσῃ, καὶ ὑπηρετῆν τῶν παθῶν γενέσθαι τὸν λογισμὸν ἐκβιάσῃται, παρατροπὴ τις γίνεται τοῦ ἀγαθοῦ χαρακτῆρος πρὸς τὴν ἄλογον εἰκόνα, πάσης πρὸς τοῦτο μεταχαρασσομένης τῆς φύσεως» (ὁ.π., 18,3, σσ. 162ἐπ.).

τέτοια κίνηση τῆς ψυχῆς, ὅταν συνανυψώνεται πρὸς τὸ ὕψος τοῦ νοῦ, συμμορφώνεται πρὸς τὸ κάλλος πού ὑπάρχει στή θεία εἰκόνα, δηλαδή στὸν Θεό. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ κλίση πρὸς τὴν ἁμαρτία εἶναι μεγάλη καὶ κατηγορική, συχνότερα συμβαίνει τὸ ἄλλο: δηλαδή ὁ νοῦς, τὸ ἡγεμονικὸ μέρος τῆς ψυχῆς, σύρεται περισσότερο πρὸς τὰ κάτω, πιεζόμενος ἀπὸ τὸ βῆρος τῆς ἄλογης φύσης, παρὰ ἀνυψώνεται τὸ βαρὺ καὶ χοϊκὸ βοηθούμενο ἀπὸ τὸ ὕψος τῆς διάνοιας. Γι' αὐτὸ ἡ ἀθλιότητα πού μᾶς περιβάλλει κάνει συχνά, νὰ ἀγνοεῖται τὸ δῶρο τῆς θείας εἰκόνας, φορῶντας τὰ σωματικά πάθη, σὰν ἄλλο αποκρουστικὸ προσώπειο πάνω ἀπὸ τὸ κάλλος τῆς εἰκόνας. Γι' αὐτὸ ὅσοι προσβλέπουν πρὸς αὐτά, θεωροῦνται κατὰ κάποιον τρόπο ἄξιοι συγγνώμης, ἐπειδὴ ἰσχυρίζονται στή συνέχεια, πὼς δὲν εἶναι εὐκόλο νὰ διακρίνει σ' αὐτὰ τὴ θεία εἰκόνα. Ὅμως διὰ μέσου ἐκείνων πού πέτυχαν νὰ ζήσουν ἐνάρετα στή ζωὴ, μπορεῖς νὰ βλέπεις τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ μεταξύ τῶν ἀνθρώπων»¹¹.

Τὰ λεγόμενα αὐτὰ ἀπὸ τὸν Ἅγιο μᾶς θέτουν ἐνώπιον ἐνός σπουδαίου ζητήματος πού ἔχει νὰ κάνει μὲ τὸ κατὰ πόσον τὸ ἐπίτευγμα τῶν καιρῶν μας, ἡ τεχνητὴ νοημοσύνη ἀποτελεῖ ἀπειλή γιὰ τὴν ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου. Ἄν τὸ πρόβλημα ἐντοπιστεῖ στὸ ζήτημα τῆς πιθανῆς χρήσης τῆς τεχνητῆς νοημοσύνης ἀπὸ ὀλοκληρωτικά συστήματα, τὰ ὁποῖα ἀποσκοποῦν στὸ νὰ ἐλέγξουν ἀπόλυτα τὴν ἀνθρώπινη σκέψη καὶ ζωὴ, ἀνακύπτει ἓνα μεγάλο ἐρώτημα: πόσο εἶναι ἐφικτό, κατὰ τὴν πίστη μας, ὁ ἀνθρώπος νὰ στερηθεῖ ἐντελῶς τὴν ἐλευθερία του; Σήμερα, προφανῶς ὑφίστάμεθα ἐπιδράσεις καὶ ἀλλοιώσεις ἀπὸ συστήματα καὶ ἰδεολογίες, πού χρησιμοποιοῦν τὴν τεχνολογία ὄχι ἀπλῶς γιὰ νὰ διαμορφώσουν τὴν κοινὴ γνώμη πρὸς κατευθύνσεις ὑλιστικές, μηδενι-

¹¹ «Εἴπερ ὁ λογισμὸς τῶν τοιοῦτων κινήσεων ἀντιμεταλάβοι τὸ κράτος, εἰς ἀρετῆς εἶδος ἕκαστον τούτων ἀντιμεθίσταται· ποιεῖ γάρ ὁ μὲν θυμὸς τὴν ἀνδρείαν, τὸ δὲ δειλὸν τὴν ἀσφάλειαν, καὶ ὁ φόβος τὴν εὐπειθειαν, τὸ μῖσος δὲ τὴν τῆς κακίας ἀποστροφὴν, ἡ δὲ ἀγαπητικὴ δύναμις τὴν πρὸς τὸ ἀληθῶς καλὸν ἐπιθυμίαν· τὸ δὲ γαῦρον τοῦ ἥθους ὑπεραίρει τῶν παθημάτων καὶ ἀδούλωτον ὑπὸ τοῦ κακοῦ διαφυλάσσει τὸ φρόνημα. Ἐπαινεῖ δὲ τὸ τοιοῦτον τῆς ἐπάρασεως εἶδος καὶ ὁ μέγας ἀπόστολος, συνεχῶς ἐγκελευόμενος τὰ ἄνω φρονεῖν· καὶ οὕτως ἐστὶ εὐρεῖν, ὅτι πᾶν τὸ τοιοῦτον κίνημα τῷ ὑψηλῷ τῆς διάνοιας συνεπαιρόμενον, τῷ κατὰ τὴν θεῖαν εἰκόνα κάλλει συσχηματίζεται. Ἄλλ' ἐπειδὴ βαρεῖα τις ἐστὶ καὶ κατωφερῆς ἡ τῆς ἁμαρτίας ὁσπί, πλεῖον τὸ ἔτερον γίνεται· μάλλον γάρ τῷ βάρει τῆς ἀλόγου φύσεως συγκατασπᾶται τὸ ἡγεμονικὸν τῆς ψυχῆς, ἢ περὶ τῷ ὕψει τῆς διάνοιας τὸ βαρὺ τε καὶ χοϊκὸν ἀνυψοῦται· διὰ τοῦτο πολλαῖς ἀγνοεῖσθαι ποιεῖ τὸ θεῖον δῶρον ἡ περὶ ἡμᾶς ἀθλιότης, ὅσον προσώπειον εἰδεχθῆς τῷ κατὰ τὴν εἰκόνα κάλλει τὰ πάθη τῆς σαρκὸς ἐπιπλάσσουσα. Οὐκοῦν συγγνωστοὶ πως εἰσὶν οἱ πρὸς τὰ τοιαῦτα βλέποντες, εἴτα τὴν θεῖαν μορφήν ἐν τούτοις εἶναι οὐκ εὐχερῶς συνιθέμενοι· ἀλλὰ διὰ τῶν κατωρθωκότων τὸν βίον, ἕξεισι τὴν θεῖαν ἐν τοῖς ἀνθρώποις εἰκόνα βλέπειν· εἰ γὰρ ἐμπαθῆς τις καὶ σάρκατος ὢν ἀπιστεῖσθαι ποιεῖ τὸν ἀνθρώπον ὡς θεῖον κάλλει κεκοσμημένον· ὁ ὑψηλὸς πάντως τὴν ἀρετὴν καὶ καθαρῶν ἐκ μολυμαίων βεβαιώσει σοι τὴν πρὸς τὸ κρεῖττον ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων ὑπόληψιν» (δ.π., 18,5-7, σσ. 164έπ.).

στικές, άθρες. Μπορούν όμως αυτά τά συστήματα νά "ρομποτοποιήσουν" τίν ανθρώπινη ύπαρξη, στερνώντας της τίν ελευθερία του νοῦ και τῆς προαιρέσεως; Τό ἐρώτημα αυτό συνδέεται καί μέ τό θέμα τῆς ἐπιστημονικῆς προόδου, πού καθιστά τίν ἐπιστήμη ἕναν μικρό ἢ μεγάλο, ἀναλόγως τῶν πεποιθήσεών μας, "θεό", ἡ γνώμη του ὁποίου γίνεται ἀπαίτηση γιά συμμόρφωση στίς ἐπιταγές του, χωρίς περαιτέρω συζήτηση καί χωρίς περιθώριο διαφορετικῆς ἐπιλογῆς. Ἡ συζήτηση περνά λοιπόν ὄχι μόνο στό πεδίο τῆς ἠθικῆς, ἀλλά καί στό πεδίο τῆς φιλοσοφίας καί τῆς θεολογίας.

«Κάθε σύγχρονη συζήτηση περὶ Τεχνολογίας ἐγγράφεται ἤδη στήν ἐπικράτεια τῆς ἰσχύος της καί ἀπολογεῖται ἤδη ὑπέρ αὐτῆς. Ἀφορᾷ ἡ Τεχνολογία πλέον, καί αὐτό εἶναι συγκλονιστικό, εἰς τό ἐξῆς, στό ἴδιο τό εἶναι τοῦ ἀνθρώπου καί τοῦ κόσμου καί ὄχι ἀπλῶς σέ ἕναν ἀκόμη, ἱστορικά πρόσκαιρον, τρόπο του»¹², παρατηρεῖ ἕνας σπουδαῖος σύγχρονος θεολόγος καί συγγραφέας, ὁ π. Νικόλαος Λουδοβίκος. Καί συνεχίζει: "Θεωρῶ πῶς ὁ διαχωρισμός μεταξύ Τεχνολογίας καί Βιο-τεχνολογίας εἶναι μᾶλλον καταχρηστικός: κάθε μορφή Τεχνολογίας εἶναι στό βάθος Βιο-τεχνολογία, ὑπό τίν εὐρύτερη ἔννοια πῶς ἐπιδρᾷ καίρια καί διαμορφώνει τίν ἀνθρώπινη ψυχο-βιολογική ὑπόσταση καί πῶς –οὕτως ἢ ἄλλως– σέ αὐτήν ἀκριβῶς τίν ἀπώτερη βαθύτερη διαμόρφωση ἀποσκοπεῖ ἐντέλει. Καί εἶναι ἀκριβῶς μέ αὐτήν τίν ἔννοια πού κατανοῶ τή θέση τοῦ Heidegger, πῶς ἡ τεχνολογία εἶναι –σήμερα πλέον– ἕνας τρόπος ἀποκάλυψης τῆς ἀλήθειας τῶν ὄντων»¹³.

Δύσκολα μπορεῖ νά διαφωνήσει κάποιος μέ αὐτή τή θεώρηση, ἀπό τή στιγμή πού ἔχουμε γίνει μάρτυρες μετοχῆς σέ ἕναν πολιτισμό, στόν ὁποῖο ἡ ἐπιστήμη, διά τῆς Τεχνολογίας, ἔχει συμβάλει στή διαμόρφωση ἑνός ἄλλου ἀνθρωπολογικοῦ προτύπου. Σήμερα, ὁ ἄνθρωπος ἔχει προχωρήσει πέρα ἀπό τίν ιδιότητα-ταυτότητα τοῦ *homo sapiens* καί ἔχει ὀδηγηθεῖ στήν αἴσθηση τῆς θέασης τοῦ ἑαυτοῦ του καί τῆς ζωῆς του ὡς "θεϊκῆς". Ζοῦμε στήν ἐποχή τοῦ *homo deus*¹⁴ καί αὐτό δέν φαίνεται εὐκόλο νά ἀλλάξει στό παγκόσμιο σύστημα, στό ὁποῖο ὑπάρχουμε καί πορευόμαστε, τουλάχιστον στόν δυτικό κόσμο.

¹² π. Νικόλαος Λουδοβίκος, *Ὁ τεχνοπῆθκος καί ἡ ἀλήθεια – ἐρμηνευτική τῆς Θρησκείας στόν καιρό τῆς τεχνητῆς νοημοσύνης*, Ἀθήνα 2024, σ. 17.

¹³ π. Λουδοβίκος, ὁ.π., σσ. 18ἐπ.

¹⁴ εἶναι χαρακτηριστικά τά δύο βιβλία τοῦ πολυδιαφημισμένου συγγραφέα Yuval Noah Harari μέ αὐτούς ἀκριβῶς τούς τίτλους: *Sapiens* καί *Homo Deus*. Yuval Noah Harari, *Sapiens*, μτφρ. Μιχάλης Λαλιώτης, ἐκδόσεις ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ, Ἀθήνα 2015 καί Yuval Noah Harari, *Homo Deus*, μτφρ. Μιχάλης Λαλιώτης, ἐκδόσεις ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ, Ἀθήνα 2017.

Όπως παρατηρεί πάλι ο π. Νικόλαος Λουδοβίκος, «σήμερα πλέον ή Τεχνολογία εισήλθε στην ίδια την ουσία του ανθρώπου και του κόσμου του, καθιστώντας Τεχνολογική όχι μόνον την Έπιστήμη, αλλά ακόμη και την Τέχνη και τη Θρησκεία, ακριβώς διότι επιβάλλει παντού, ως σφραγίδα έγκυρότητας μοναδική, ακριβώς αυτό τό στοιχείο πού αποτελεί τό ιδιαίζον χαρακτηριστικό της. Τό χαρακτηριστικό αυτό είναι, κατά τόν Heidegger, ό άνθρωπινος ύποκειμενικός έλεγχος πάνω στή φύση τών όντων, αντί τής άρχαιοελληνικής άνοικτότητας και ύπακοης σ' αυτήν. Αυτό δέ μέ τί σειρά του προκύπτει από τίν άπόδοση του όρου “ύποκειμένο” από τόν Καρτέσιο, για πρώτη φορά, μόνον στον άνθρωπο, ενώ τά υπόλοιπα όντα καθίστανται έτσι άντικείμενα του αυθαίρετου στοχασμού και τής άνάλογης πράξης και χρήσης από μέρος του μοναδικού αυτού άτομικού ύποκειμένου. Στην πραγματικότητα, μέ τίν Τεχνολογία ή συνθήκη αυτή έγγίζει τόν κολοφώνα της. Ό άνθρωπος άντιλαμβάνεται τώρα τά όντα άπλώς ως *διαθέσιμα προς χρήση*, στά όρια αυτού πού ό Heidegger άποκαλεί Gestell (σκελετό, πλαίσιο)... “περιχαράκωση”, όρος πού περιγράφει ακριβώς τό ψυχογονικό ιστορικό πλαίσιο, τό όποιο κυριαρχικά επιβάλλει τρόπους μέ τούς όποίους τό πραγματικό, διά τής Τεχνολογίας, άποκαλύπτεται ως άπολύτως διαθέσιμο και άναμένο τίν ανθρώπινη χρήση του, δηλαδή άποκαλύπτεται ως “standing reserve”, ως, θά λέγαμε, “ύφιστάμενο άπόθεμα” – και όλο τούτο τό γεγονός καθίσταται ένα “πεπρωμένο” (destinying) προσδιοριστικό για τί σύγχρονη ιστορία»¹⁵.

Οί παρατηρήσεις αυτές μās δείχνουν ότι ή τεχνητή νοημοσύνη, όπως και κάθε μορφή τεχνολογικού έπιτεύγματος, στην πραγματικότητα μπορούν να χρησιμοποιηθούν από όσους έλέγχουν τό σύστημα προσθήκης και διαχείρισης τών δεδομένων και μέ βάση τίς τεράστιες έως άπεριόριστες δυνατότητες τίς όποιες ή ίδια ή τεχνητή νοημοσύνη διαθέτει, ως βάση για μία πίεση στην ανθρώπινη προαίρεση να διαχειριστεί τό δώρο του Θεού, πού είναι ή έλευθερία, στην προοπτική τής αυτοθέωσης. «Η έποχή τής Βιοτεχνολογίας είναι χωρίς άλλο, ό παράδεισος ενός τέτοιου Μετα-διαφωτιστικού ύποκειμένου, του όποίου ή έλευθερία να είναι ό έαυτός του έχει μετατραπεί στην έλευθερία να τόν ανακατασκευάζει βιο/ψυχοτεχνολογικά, νατουραλιστικά φυσικά και διόλου πλέον ύπερβατικά. Στά μάτια αυτού του φαντασιωμένου τίν βιο/ψυχοτεχνολογική ανακατασκευή τής φύσης του ύποκειμένου τά άρχαία όριά της του προκαλούν φρίκη άνεκκάλυπτη – όπως και ή πιθανή Χριστιανική της κατάπτωση στους κόλπους ενός Θεού πού τίν προσέλαβε και τίν διεκδικεί

¹⁵ π. Λουδοβίκος, ό.π., σσ.19έπ.

ώς *διαλογικό νόημα*. Έτσι, η ανθρώπινη φύση γίνεται αντικείμενο χειραγώγησης, δηλαδή κατευθυνόμενης μετάλλαξης, φλερτάροντας με μιά δυννητικά απέρραντη επέκταση του ανθρώπινου βίου και έν ταύτῳ τῆς ανθρώπινης γνώσης και –φυσικά– τῆς απόλαυσης»¹⁶.

Τό πρόβλημα τῆς χρήσης τῆς Τεχνολογίας, ὅπως καί τῆς ἐπιστήμης γενικότερα, ἀλλά καί ὄλων τῶν ἐπιτευγμάτων τοῦ ἀνθρώπου, ἔχει νά κάνει μέ τίν μέθη τῆς δύναμης τίν ὁποία προσφέρουν. Μπορεῖ αὐτή ἡ μέθη νά μίν εἶναι στόν ἀπόλυτο βαθμό προσιτή στους πολλούς, ἀλλά κυρίως σέ ἐκείνους τούς λίγους, πού ἔχουν πρόσβαση στά ἐπιτεύγματα εἴτε ἐπειδή εἶναι οἱ χρηματοδότες τῶν ἐρευνῶν, γιά νά φτάσουμε σ' αὐτά, εἴτε ἐπειδή ἔχουν τίν οικονομική ἄνεση νά τά δοκιμάσουν καί νά τά χρησιμοποιήσουν, ὡστόσο ὅλοι ἔχουμε ἕνα μερτικό σ' αὐτήν. Τώρα ἡ τεχνητή νοημοσύνη ὁδηγεῖ τόν ἄνθρωπο στόν μεγάλο πειρασμό κατασκευῆς μιᾶς ἀθανασίας, ἡ ὁποία προφανῶς καί δέν μπορεῖ νά συμπεριλάβει τό σῶμα μας, καθότι πεπερασμένο (ἄς μί λησιμονοῦμε τίν μέχρι στιγμῆς ἀποτυχία τοῦ ἄλλου μεγάλου ἐπιστημονικοῦ ἐπιτεύγματος, τῆς κλωνοποίησης, στήν ὁποία κάποιοι εἶχαν στηριχθεῖ γιά τίν παραγωγή ζωτικῶν ἀνθρώπινων ὀργάνων, ὥστε νά αντικατασταθοῦν διά μεταμοσχεύσεως τά φθαρμένα δικά τους καί νά μπορέσουν νά παρατείνουν τί ζωή τους). Αὐτή ἡ ἀθανασία ὁμως στηρίζεται στήν ἄλλη μεγάλη ἰδέα, τῆς καταγραφῆς τῆς μνήμης τοῦ ἀνθρώπου καί τῆς μεταφύτευσής της σέ ἕνα ρομποτοποιημένο σῶμα, ὥστε νά ἀνακαινισθεῖ ἡ ζωή του, ἔστω καί χωρίς τό σῶμα του. Ὁ στόχος παραμένει ὁ ἴδιος. Ἡ ὑπέρβαση τοῦ θανάτου. Μόνο πού ὁ θάνατος νοεῖται σωματικά¹⁷. Ὁ ἄνθρωπος δέν κατανοεῖ ὅτι ὑπάρχει καί πνευματικός θάνατος, ὁ ὁποῖος ἔχει νά κάνει μέ τό αἰώνιο δίλημμα: «νά γίνω θεός μέ τόν Θεό ἢ ὁ μόνος μου;».

Αὐτός ὁ δρόμος μᾶς φέρνει μπροστά στόν ἔσχατο πειρασμό ἀναφορικά μέ τίν ἐλευθερία μας: «τό πρόβλημα, διόλου φανταστικό ἢ ὑπερβολικό, εἶναι ἡ ὄντως ὑπαρκτή πιθανότητα τά ὑπολογιστικά συστήματα, μέ δεδομένη ἀκριβῶς τίν ἀθεράπευτη πνευματική τους γενική κατωτερότητα καί τίν έν ταύτῳ μονοδιάστατη τρομερή τους “ὀξύνοια”, αὐτο-καθοριζόμενα βαθμαῖα... νά ἐπιχειρήσουν, ἀκριβῶς, μέ τίν ἀνθρώπινη συνεργία, ἢ ἴσως καί κάποια στιγμή χωρίς αὐτήν, μᾶν *ἐξοντωτικά μονοδιάστατη, ὑπαρξιακά ἀ-νόνη, συναισθηματικά νεκρή καί πνευματικά αὐθαίρετη κατακυριάρχηση καί οἰωνεῖ αἰχμαλωσία* τοῦ ἀνθρώπινου γένους»¹⁸.

¹⁶ π. Λουδοβίκος, ὁ.π., σ. 25.

¹⁷ Πρβλ. Α΄ Κορ. 15, 26, «ἔσχατος ἐχθρός καταργεῖται ὁ θάνατος».

¹⁸ π. Λουδοβίκος, ὁ.π., σ.35ἔπ.

Τό ἐρώτημα λοιπόν ἀνακύπτει ἔντονο: μποροῦν οἱ μηχανές ὄχι ἀπλῶς νά ἐλέγξουν τή ζωή μας, ἀλλά νά καταργήσουν τήν ἐλευθερία μας; Προφανῶς, ἐλάχιστοι μποροῦμε πλέον νά ἀμφιβάλλουμε ὅτι κάτι τέτοιο εἶναι ἐφικτό ἀναφορικά μέ τήν ἐξωτερική, κοινωνική, διανοητική ἀπαγόρευση τῆς ἐλευθερίας, στά πλαίσια ἑνός ὀργουελικοῦ ὀλοκληρωτισμοῦ. Προφανῶς, ἡ ἐλευθερία μας ὑφίσταται μεγάλες πιέσεις, φαινομενικά δόξως βία στόν πολιτισμό τῆς ἐπιθυμίας καί τῆς διαμόρφωσης ἀναγκῶν, οἱ ὁποῖες ὑπερβαίνουν τά ὅσα γνωρίζουμε ὅτι χρειάζεται ὁ ἄνθρωπος, γιά νά εἶναι εὐτυχής, πλήρης. Σταδιακά, ἰδίως μέ τήν εἰκονική πραγματικότητα, ὁ ἄνθρωπος θεωρεῖ πῶς ἡ ἐκπλήρωση κάθε ἐπιθυμίας, ὅσο παράλογη καί ἀντικοινωνικῆς καί ἄν εἶναι, μπορεῖ νά ἐπιτευχθεῖ, εἴτε πραγματικά εἴτε εἰκονικά. Ποιός μπορεῖ νά ἐμποδίσει τήν ἄσκηση βίας μέσα ἀπό τά ἠλεκτρονικά παιχνίδια; Ποιός μπορεῖ νά θέσει ἠθικούς φραγμούς στήν πορνογραφία, ὅταν αὐτή κυκλοφορεῖ ἐλεύθερη στό Διαδίκτυο, μέ περιορισμούς πού ἔχουν νά κάνουν μόνο μέ τήν ἡλικία τοῦ ἀνθρώπου; Ποιός μπορεῖ νά ἐμποδίσει τή φαντασίωση σχέσης μέ ἀνύπαρκτα πρόσωπα, τά ὁποῖα ὅμως ἡ εἰκονική πραγματικότητα, σέ συνεργασία μέ τήν τεχνητή νοημοσύνη, μποροῦν νά δημιουργήσουν, γεννῶντας στόν χρήστη τήν ψευδαίσθησι ὅτι δέν εἶναι ὁ μόνος του καί ὠθῶντας τον σέ κατασκευασμένες ἐμπειρίες ἀπόλαυσης καί ξεδόματος;

Ἐδῶ ὅμως ἐρχόμαστε στό βαθύτερο καί συγκλονιστικότερο ἐρώτημα: θά μπορέσουν τά συστήματα καί οἱ μηχανές καί οἱ ἐφευρέσεις νά ἐξουδετερώσουν τήν ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου ὡς στοιχεῖο τοῦ «κατ' εἰκόνα Θεοῦ»;

Ἡ ἀπάντησι τῆς πίστεως εἶναι ἕνα μεγάλο ΟΧΙ. Στήν ἐπιστολή του *Πρός Μαρίνον* ὁ ἅγιος Μάξιμος ὁ Ὁμολογητής μᾶς ἐξηγεῖ πῶς «μέσω τοῦ θελήματός του, τό ὄν ἀναζητᾷ τήν ὀλοκληρωμένη ὄντοτητα/πραγματοποίησι τῆς φύσης του, σύμφωνα ὅμως πρός τήν θεοειδῆ κλήσι πού τῆς ἀπευθύνει ὁ Θεός διά τοῦ ἀκτίστου λόγου/θελήματος μέ τό ὁποῖο τήν δημιουργεῖ. Ἡ εἰσαγωγή τῆς βούλησης ὡς *θέλημα*, ὡς *μιά φλεγόμενη ἐπιθυμία* πέρα ἀπό τή λογική, πού συμπεριλαμβάνει ὄχι μόνο τή λογική, ὅπως στόν Ἀριστοτέλη, ἀλλά καί τά συναισθήματα, τίς ἐπιθυμίες, τή σωματική διάστασι, καί ἐπίσης καί αὐτό πού ἕνας σύγχρονος ψυχολόγος θά ἀποκαλοῦσε τό *ἀσυνείδητο*, στήν ὄντολογία, δημιουργεῖ *μια πρῶμη ὄντολογία τῆς ἐλευθερίας τοῦ φυσικοῦ: ἡ φύσι "γίνεται", μέσω μᾶς ἐλεύθερης ἐπιθυμίας, καί σέ διάλογο μέ τή θεία θέλησι/ἐπιθυμία, καί δέν "ὑπάρχει", ὡς δεδομένη, ἀπλά. Αὐτή ἡ ἔννοια τῆς διαλογικῆς*

φύσεως πού δημιουργείται ἔτσι, εἶναι, ἀκόμη καί σήμερα, ἄγνωστη στὴν ὄντολογία»¹⁹.

Ὁ ἄνθρωπος πλάστηκε κατ' εἰκόνα Θεοῦ. Τό φυσικό θέλημα, αὐτό πού τοῦ ἔδωσε ὁ Θεός καί πού δέν μπορεῖ κανεὶς καί τίποτα νά τοῦ τό στερήσει, ὅση ἰσχύ κι ἂν ἔχουν τὰ ἀνθρώπινα ἐπιτεύγματα, ἂν ὁ ἄνθρωπος δέν τό παραδώσει ἀπὸ μόνος του, διὰ τοῦ γνωμικοῦ του θελήματος, δέν ἀφήνει περιθώριο κατάργησης τῆς ἐλευθερίας μας οὔτε καί ἀπὸ τὴν τεχνητὴ νοημοσύνη, ἢ ὅποια, στὴν πραγματικότητα, ἔχει νά κάνει μὲ ἓνα θέλημα «ἐκστατικό», δηλαδή ὀδηγεῖ στὴν κατοχή, τὸν κατεξουσιασμό καί τὴν μεταβολὴ τῆς φύσης τῶν ὄντων, «χωρὶς ὅμως καθόλου νά μπορεῖ νά ἀκροασθεῖ τὸν κρυμμένο ἐντὸς τῆς φύσης θεῖο λόγο, ὁ ὅποιος ζητεῖ τὴν ὁμοούσια ἐνοποίησίν της μὲ μιὰ ἀγάπη θυσιαστικὴ καί σταυρικὴ κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τοῦ Χριστοῦ – καί χωρὶς νά βρῆσκει κάτι τέτοιο ἀπαραίτητο»²⁰. Εἴμαστε πλασμένοι γιὰ νά ὑπάρχομε ἐν σχέσει. Αὐτὸ σημαίνει, γιὰ νά διαλεγόμαστε. Εἴμαστε πλασμένοι ἐκ φύσεως (τὸ δῶρο τοῦ Θεοῦ μὲ τὸ «κατ' εἰκόνα» μας) γιὰ «ἐνοποίηση, ἀφθαρσία καί νόημα (ἀντὶ νά ἐγκαταλείψουμε ἀπλῶς τὴ φύση μας, ὅπως κάνει τὸ ἐκστατικό θέλημα) μὲσω τῆς θείας μετοχῆς. Ἀλλὰ αὐτὸ περνᾷ ἐπίσης μέσα ἀπὸ τὴ γεφύρωση τῶν χασμάτων τῆς κατακερματισμένης φύσης (τὰ ὅποια εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἄστοχης δράσης τοῦ ἀνθρώπινου γνωμικοῦ θελήματος, ὅταν γίνεται *φίλαντο*), ὅπως ἐξήγησε ὁ ἅγιος Μάξιμος· αὐτὸς ἀκριβῶς εἶναι ὁ δρόμος πρὸς τὸ ὁμοούσιο, ὅπως μεταφέρεται ἀναλογικὰ ἀπὸ τὴν Τριαδικὴ ζωὴ στὴν κτίση, μὲσω τοῦ Χριστοῦ, στὴν Ἐκκλησία»²¹.

Ἡ Τεχνολογία, ἐπομένως καί ἡ τεχνητὴ νοημοσύνη, εἶναι γεννήματα μιᾶς πεποίτησης ὅτι ὁ ἄνθρωπος πρέπει νά ξεπεράσει «τὸ κατὰ φύσιν», δηλαδή τὴν κλήση του νά γίνῃ θεός μὲ τὸν Θεό (φυσικό θέλημα), ἀκολουθώντας τὸν Θεάνθρωπο Χριστό, καί εἴτε νά παραδοθεῖ στό «παρὰ φύσιν», δηλαδή στὴν αὐτοθέωσίν του διὰ τῶν ἐπιτευγμάτων, διὰ τῆς ἱκανοποιήσεως τῶν ἐπιθυμιῶν του, διὰ τῆς ἀντικειμενοποιήσεως τῶν πάντων (γνωμικό θέλημα), μὲ ἀποτέλεσμα τὸν θρίαμβο τοῦ κακοῦ καί τοῦ πνευματικοῦ θανάτου, εἴτε διὰ τῆς ἐπιλογῆς τοῦ ἀνθρωπισμοῦ χωρὶς Θεό, τῆς ἀγάπης χωρὶς ἀγῶνα ἐναντίον τῶν παθῶν, τοῦ δικαιωτισμοῦ στό ὄνομα τῆς διαφορετικότητας καί τῆς ἀτομικότητας (ἐκστατικό θέλημα), ἢ ὅποια καί αὐτὴ τείνει νά ὀδηγήσει στὸν πνευ-

¹⁹ π. Λουδοβίκος, ὁ.π., σ. 55.

²⁰ π. Λουδοβίκος, ὁ.π., σ. 43.

²¹ π. Λουδοβίκος, ὁ.π., σ. 55ἑπ.

ματικό θάνατο, διότι ο άνθρωπος άφ' έαυτοϋ του δέν μπορεί νά ξεπεράσει τόν άτομισμό του.

Όπως προκύπτει άπό τά παραπάνω ή Τεχνητή Νοημοσύνη δέν μπορεί νά καταργήσει τίν έλευθερία ώς δώρο τοϋ Θεοϋ. Μπορεί όμως νά γίνει βάση, ώστε ή έλευθερία μας νά περιθωριοποιηθεί ώς προτεραιότητα τής ύπαρξής μας και, άν καταρρεύσουν οι όρθολογικές μέθοδοι έλέγχου τόσο τής Τεχνητής Νοημοσύνης, όσο και τής χρήσης τής Τεχνολογίας έν γενεί, νά κινδυνεύσουμε άπό έναν νέο όλοκληρωτισμό, πού θά κάνει τίν Ιστορία νά βουλιάξει «σέ έκατόμβες έκατομμυρίων θυμάτων, στήν οικολογική καταστροφή, στήν άλγοριθμική δουλεία και στήν λοιμικά έξαπλούμενη κατάθλιψη»²².

Στήν πραγματικότητα τοϋ κόσμου ή έλευθερία είναι συνδεδεμένη μέ τί δημοκρατία. Η Τεχνητή Νοημοσύνη μπορεί νά άλλοιώσει την έλεύθερη κρίση τών ανθρώπων, μέσα είτε άπό fake news, τά όποια διαδίδονται διά τοϋ Διαδικτύου, γενώνοντας έντυπώσεις πού καθιστούν τίν κρίση τών ανθρώπων σπινριγμένη στο ψέμα, είτε μέσα άπό εύλογοφανεϊς προτάσεις ζωής, οι όποιες όμως συμμορφώνονται μέ βάση τό πολιτισμικό πρότυπο πού τά παγκόσμια συστήματα θέλουν νά ύπηρετήσουν και νά ύπηρετήσουμε. Ό πολύ Yuval Noah Harari θέτει ένά όντως σπουδαίο έρώτημα: «Καθώς ή ανθρωπότητα μπαίνει στό δεύτερο τέταρτο τοϋ 21ου αϊώνα, ένά κεντρικό έρώτημα πού τίθεται είναι πόσο καλά θά μπορέσουν οι δημοκρατίες και τά όλοκληρωτικά καθεστώτα νά διαχειριστούν τόσο τίς άπειλές όσο και τίς εύκαιρίες πού προκύπτουν άπό τί σημερινή πληροφοριακή επανάσταση. Θά εύνοήσουν οι νέες τεχνολογίες τόν ένά ή τόν άλλο τύπο καθεστώτος, ή θα δοϋμε και πάλι τόν κόσμο νά διχάζεται, αυτή τί φορά όχι άπό ένά Σιδηρούν Παραπέτασμα, αλλά άπό ένά Παραπέτασμα Πυριτίου;

...Μέχρι τώρα, κάθε δίκτυο πληροφοριών στήν ιστορία βασιζόταν για τί λειτουργία του σέ ανθρώπινους μυθοπλάστες και σέ γραφειοκράτες. Οι πύλινες πινακίδες, τά ρολά παπύρου, τά τυπογραφικά πειστήρια και τά ραδιόφωνα είχαν μεγάλο άντίκτυπο στήν Ιστορία, αλλά παρέμενε πάντα δουλεία τών ανθρώπων νά συντάξουν τά κείμενα, νά τά έρμηνεύσουν και νά αποφασίσουν ποιά θά καιγόταν ως μάγισσα και ποιός θά τιμωροϋνταν ως κουλάκος. Σήμερα, ώστόσο, οι άνθρωποι έχουν νά συναγωνιστούν ψηφιακούς μυθοπλάστες και γραφειοκράτες. Ό βασικός διαχωρισμός στήν πολιτική τοϋ 21ου αϊώνα μπορεί νά μίν είναι αυτός άνάμεσα σέ δημοκρατίες και όλοκληρωτικά καθεστώτα,

²² π. Λουδοβίκος, ό.π., σ. 45.

ἀλλά ἀνάμεσα σέ ἀνθρώπινα πλάσματα καί τίς μή ἀνθρώπινες ὀντότητες. Ἄντί νά χωρίζει τίς δημοκρατίες ἀπό τά ὀλοκληρωτικά καθεστῶτα, τό νέο Παραπέτασμα Πυριτίου μπορεῖ νά χωρίσει ὅλους τούς ἀνθρώπους ἀπό τούς κυρίαρχους ἀκατανόπτους ἀλγόριθμους. Οἱ ἀνθρωποὶ σέ ὅλες τίς χῶρες καί ἀπό κάθε κοινωνική τάξη –ἀκόμα καί οἱ δικτάτορες– μπορεῖ νά βρεθοῦν ὑποταγμένοι σέ μιὰ ἀλλότρια νοημοσύνη πού μπορεῖ νά παρακολουθεῖ ὀτιδήποτε κάνουμε, ἐνῶ ἐμεῖς δέν θά καταλαβαίνομε σχεδόν καθόλου τί κάνει ἐκεῖνη»²³.

Ἡ πολιτική, στήν πραγματικότητα, μπορεῖ νά θέσει τά ἠθικά ὄρια καί διά τῆς παιδείας νά ὠθήσει τούς ἀνθρώπους νά διαμορφώσουν κριτήρια ἐπαγρύπνησης. Στήν πνευματική μας παράδοση ὅμως ὑπάρχει καί ὁ τρόπος τῆς νήψεως, τῆς ἐγρηγόρευσης, ὅχι μόνο ἐναντι τῶν παιδῶν καί τῆς ἀμαρτίας, ἀλλά καί ἐναντι κάθε ψεύδους. Ὅπως καί νά ἔχει, ὁ παράγοντας ἀνθρώπος παραμένει τό κλειδί. Καί τό νά μή λησμονήσουμε τό «κατ' εἰκόνα Θεοῦ», πού περιλαμβάνει τήν ἐλευθερία μας, ἀλλά καί μᾶς δίδει ἕναν στόχο, ἕνα νόημα, πού ὑπερβαίνει τά μέτρα αὐτοῦ τοῦ κόσμου: τό «καθ' ὁμοίωσιν». Ἡ πορεία πρὸς αὐτό εἶναι καί θά παραμεῖνει τό ἀντίδοτο σέ ὀποιαδήποτε θεοποίηση τῆς ἐπιστήμης καί τῆς Τεχνολογίας, τό ἀντίδοτο στόν πνευματικό θάνατο, τό ἀντίδοτο πού γεννᾷ ἀντίσταση, πρῶτα ἐντός μας.

²³ Yuval Noah Harari, *Nexus*, μτφρ. Μιχάλης Λαλιώτης, ἐκδόσεις ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ, Ἀθήνα 2024, σσ. 175έπ.